

Ліана НАУМЕНКО,
orcid.org/0000-0001-9335-1229
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри журналістики, української словесності та культури
Університету державної фіскальної служби України
(Ірпінь, Київська область, Україна) naumenko.liana@gmail.com

НАЗВИ МЕБЛІВ ДЛЯ ЛЕЖАННЯ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті проаналізовано слова, які входять до складу лексико-семантичної підгрупи, що є назвами меблів для відпочинку, а конкретніше, для лежання. Подано короткий огляд праць науковців, які досліджували різні аспекти назв меблів. У роботі розглянуто лексеми ліжко, лежак, диван, топчан, козетка, канапа, кушетка, софа, тафта. Прослідковано перші фіксації кожного слова, функціонування на різних етапах української мови; розглянуто утворені варіанти похідних, способи їх творення; вказано на збереження в сучасній українській мові та українських діалектах. У процесі вивчення згаданої групи лексики було з'ясовано, що більшість лексем є запозиченнями з тюркських мов або європейських. Тюркське походження мають номени диван (різновид м'яких меблів), диван було запозичено в українську мову через посередництво західноєвропейських мов, найімовірніше, від фр. 'divan'; канапа; тапчан, що зафіксовано зі значенням 'ліжко з дощок без спинок'; тахта. Було виявлено, що з французької мови потрапило слово канапа/канапка/канапея, диван, софа через посередництво польської з французької козетка. До питомої лексики відносимо лише лексеми ліжко, лежак, розкладушка/розкладачка/розкладайка, дачка.

Аналіз розглянутих лексем свідчить про паралельне функціонування кількох лексем для називання того самого поняття в системі меблів. Це свідчить про поширене явище синонімії в групі назв меблів для лежання, пов'язане воно з паралельним уживанням питомих та запозичених слів в українській мові. Це дає підстави говорити про функціонування синонімічних пар та синонімічних рядів у межах розглянутої групи лексики. Було встановлено, що синонімічні пари утворюють «тапчан – лежак», «ліжко – розкладушка».

З'ясовано, що серед назв меблів переважають однокомпонентні номени.

Аналіз назв меблів для лежання дає змогу вказати на сферу застосування в сучасній українській мові та відображення українськими говірками. Було встановлено, що запозичені лексеми спорадично збереглися в українських говірках або взагалі не зафіксовані в них.

Розглянутий матеріал дає змогу стверджувати, що поява різних видів меблів, призначених для лежання, залежить від розвитку суспільства загалом та його матеріальної культури зокрема. На мовному рівні це приводить до безперервного поповнення складу лексики тематичної групи назви хатніх меблів.

Ключові слова: назви меблів для лежання, лексема, лексичне значення, питома лексика, запозичена лексика.

Liana NAUMENKO,
orcid.org/0000-0001-9335-1229
Candidate of Philological Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Journalism, Ukrainian Literature and Culture
University of State Fiscal Service of Ukraine
(Irpin, Kyiv region, Ukraine) naumenko.liana@gmail.com

FORMATION OF NAMES OF LYING FURNITURE IN THE UKRAINIAN LANGUAGE

The words that are part of the lexical-semantic subgroup, which are the names of leisure furniture, and more specifically – for lying, are analyzed in the article. A brief overview of the works of scientists, who have studied various aspects of furniture names, is given. The following lexemes are considered in the paper: bed, deck chair, divan, trestle bed, settee, canape, couch, sofa, and ottoman. The first fixations of each word, functioning of the Ukrainian language at different stages are traced; the variants of derivatives are considered, the ways of their creation are indicated for preservation in the modern Ukrainian language and in the Ukrainian dialects. In the process of studying of the mentioned group of vocabulary, it was found that most lexemes are borrowings from Turkic or European languages. The nomen of divan 'a variation of cushioned furniture' has Turkic origin, the divan was borrowed into the Ukrainian language through the mediation of Western European languages: most likely from French divan 'canape'; the trestle bed is fixed with the meaning of 'backless bed made of boards', ottoman. It was found that the word canape/kanapka/kanapeia 'divan', sofa, came through the mediation of Polish from French settee (causeuse). The specific vocabulary includes only the lexemes: bed, deck chair, folding bed, rozkladachka (camp bed)/rozkladaika (cot), dachka.

The analysis of the considered lexemes gives evidence of parallel functioning of several lexemes for naming of the same concept in the system of furniture. This gives evidence of common phenomenon of synonymy in the group of names of lying furniture; it is connected with the parallel use of specific and borrowed words in the Ukrainian language. This gives grounds to talk about the functioning of synonymic pairs and synonymic rows within the boundaries of the considered group of vocabulary. It was found that a deck chair – a trestle bed, a bed – folding bed form synonymic pairs

It was found that one-component nomens, predominate among the names of furniture.

The analysis of the names of lying furniture gives us a possibility to indicate the sphere of application in the modern Ukrainian language and reflection in Ukrainian dialects. It was found that borrowed lexemes are sporadically preserved in Ukrainian dialects or not recorded in them at all.

The considered material allows suggesting that the emergence of different types of furniture intended for lying depends on the development of society as a whole and its material culture. At the linguistic level, this leads to a continuous update of the vocabulary composition of the thematic group of the name of home furniture.

Key words: names of lying furniture, lexeme, lexical meaning, specific vocabulary, borrowed vocabulary.

Постановка проблеми. Лексика на позначення меблів, які використовувалися в традиційному українському житті, досить давня, хоч і нечисленна. Процес її формування відбувався упродовж тривалих історичних етапів. У цих назвах були відображені особливості соціально-побутового та національного устрою українського суспільства. Оскільки Україна завжди була аграрною країною, основними поселеннями були села й хутори. Отже, давні меблі в хатах звичайних українців були досить простими, зручними та поліфункціональними.

Аналіз досліджень. Окремі науковці досліджували питання синонімії в групі назв меблів, словотвірну структуру українських назв меблів, іншомовні запозичення в меблевій термінології (І. Муляр), лексичної синонімії, коли до синонімічної групи входять два номени, які утворюють синонімічну пару (З. Франко), питання про назви меблів для відпочинку в сучасній словацькій мові (І. Шпітько), семантико-етимологічний аспект у зіставному дослідженні лексико-семантичної групи «меблі» на матеріалі української та словацької мов (Ю. Резніченко), історії та вдосконалення меблів-трансформерів (І. Попова).

Мета статті – розглянути історію формування лексико-семантичної підгрупи назв меблів для лежання.

Виклад основного матеріалу. На позначення ліжка в багатьох слов'янських мовах наявні відповідники, які пов'язані з псл. *lozъko. Воно є похідним із суфіксом -ько: *lože < *lozъko (ЕССЯ, XVI: 218–219).

Перші згадки конкретних назв меблів для спання засвідчено в українській мові в матеріалах XVI – XVII ст. у формі *ложко/ложько*, що служили для називання 'ліжка, постіль': *Іа... визнава...і(ж) ѡкоби(х)...брата свого наєха(в)ши на дво(р) его взд(в)ши з ложка...і(з) ведмомо(ст)ю ма(т)є...замгордовати ме(л); Цáру...Ráno vstaváľ, pózno са клáлу, а з ѡжка са порываль*

завжди, ѡ добръ посролі томъ мислячи (СУМ XVI – XVII, XVI: 94); *ложко* (СЛЛ: 400).

Є. Тимченко фіксує пряме та переносне значення: *Ложко. Кровать*. Мл. Сл. 39. *Въ палацахъ ся родить, въ яслехъ скотскихъ, а не на ложкахъ или одрахъ коштовныхъ*. АЮЗР. II, 240 (И. Выш.). *Взято ми зъ ложка взголовье и ковдру*. Диар. Фил. 90. *Напавши оного [Многогръшного] в ночи в замку батуриномъ на ложку, оного взяли и зв'язали*. Л. С. 113. *Ложко смертельное, смертний одр*. Ак. Палт. с. (КС. LXXII, 196) (ТМ, 1: 408). Водночас на позначення *ліжка* та *постелі* в цей час в українській мові паралельно було зафіксовано фонетичні варіанти, що фіксують артикуляційні зміни етимологічного [o]: *лужко/лужько: черевики и капъци того балвърка найшли подъ лужком* (Луцьк, 1596 АрхЮЗР 8/ III, 474); *Демяна Василевича хорого на лужьку кийми побито и въ лобъ ранено и за забитого отошли* (Луцьк, 1634 АрхЮЗР I/VI, 687) (СУМ XVI–XVII, XVI: 106). На той час лексема мала, окрім прямого, ще й переносне значення і входила до складу стійкого словосполучення *лужко болъзненное* зі значенням 'пекло (місце вічних мук)', що є метафорою: *опоила васъ до свѣтости, трутизною смертелною, ѡдомъ змієвмь ; и такъ паныхъ и над(ь) замбрь шаленыхъ, посылаеть на тоє лоужко болъзненное, спати вьчною смертъю* (Почаїв 1618 Зерц. 41) (СУМ XVI–XVII, XVI: 106).

П. Білецький-Носенко зафіксував у словнику варіант із новим [i] в корені: *ліжко: Кровать; ложе. Одръ* (Б-Н: 210, 206). Автор подає польський відповідник *лужко*, що підтверджує поширення номена на той час в інших слов'янських мовах; також він указує на спорідненість іменника *лижко* з іменниками *лигъ, лигво, (логво)* зі значенням 'логовище' (Б-Н: 210, 208); *кубло*: 1) *Сбитое въ кучу, измятое платье и блье*. 2) *Большое гнъздо, гайно* зі значенням 'логовище собачье, свиное или всякаго звѣря' (Б-Н: 199, 92). У групі *лижко, лигъ, лигво, (логво)* лексема *лижко*

є похідною й має спільний корінь *-лиг-* (-лог-), у процесі творення відбулося чергування приголосних [г] [ж]. Лексеми *ліжко*, *кубло* і *гайно* мають зв'язок на семантичному рівні: це частково синоніми за асоціативною схожістю (ідеографічні). *Ложко* та континуант *лижко* (фонетичний варіант *л'іжко*) (Б-Н: 212, 214) зафіксовано в багатьох джерелах, як і дериват від нього *ліжечко* (Желехівський, I: 408).

Українська мова ХХ ст. зберегла розглянуту лексему з незначними змінами в графічному оформленні, а саме варіант *ліжко*. Б. Грінченко зафіксував *ліжко* та деривати від нього зі зменшено-пестливими суфіксами *ліженько*, *ліжечко*: *Ліжко. Ліженько, ліжечко, змени. від ліжко* (Грінченко, II: 367–368).

І. Огієнко вважає українське слово *ліжко* одним із похідних від дієслова *лежати* зі значенням горизонтального положення людини, тварини чи якогось предмета, подає відповідники в болг. *лежѧ*, серб. *лежати*, ч. *ležeti*, пол. *leżeć*» (Іларіон, II: 348–349). Дослідники виводять етимологію слова *ліжко* від дієслова *лежати* (ЕСУМ, III: 212, 258).

У наш час лексема зберегла граматичну форму *ліжко* та лексичне значення виду меблів для лежання та снання: *Ліжко. Признач. для лежання мебля у вигляді рами на ніжках з двома спинками, на яку кладуть матрац і постіль // Місце для снання; постіль* (СУМ, IV: 509). Значно розширилася семантика слова в складі стійких словосполучень: *Вставіти (встати, підводитися, підвестися) з ліжка – видужувати; Класти (покласти) в ліжко; Тримати в ліжку – створювати постільний режим у зв'язку з хворобою. Лежати в ліжку (ліжкові) див. лежати* (СУМ, IV: 509). Іменник *ліжко* в поєднанні з прикметником *лікарняне* означає назву місця для хворого в лікарні (СУМ, IV: 512). У першому контексті воно пояснює дію, а в другому – місце, але не є назвою меблів.

В українських діалектах згадана лексема у формі *ліжча* була зафіксована в бойківських говірках (Онишкевич, II: 413). Лемківські говірки фіксують форму *лужко*: *лужко* [вужко]. *Ліжко* (Турчин: 166).

Різновидом *ліжка* є *тапчан*, *лежак*, *розкладушка*. Ці лексеми є синонімами.

В українській мові лексему *тапчан* зафіксовано зі значенням 'ліжка з дощок без спинок' (СУМ, X: 37). Дослідники етимології слова *тапчан* припускають його тюркське походження: від тюрк. *tapčan* 'підвищення, трон', де тюрк. *tapčan* 'підставка на трьох ніжках'; порівняємо

ще у р. *топчѧн*, бр. *тапчан*, пол. *tapczan*; варіанти *топчѧн*, [*тапчанина*] 'поганий тапчан' функціонують в українській мові (ЕСУМ, V: 516). Погоджується з думкою про тюркське походження слова *тапчан* та його лексичне значення як різновиду ліжка І. Огієнко (Іларіон, IV: 346).

Є. Желехівський фіксує лексему *тапчан* та демінутиви *тапчаник* і *тапчанчик*. Подає він також похідні *тапчанник*, *тапчанина* та *тапчанисько* (Желехівський, II: 948). Усі демінутиви утворені суфіксальним способом.

На початку ХХ ст. в українських писемних джерелах було зафіксовано лексему *тапчан*: *Тапчан. Рід дивана з дощок* (Грінченко, IV: 246). Деривати *тапчаник* і *тапчанчик* утворені суфіксальним способом за допомогою зменшено-пестливих суфіксів *-ик*, *-чик*. Іменник *тапчанина* 'поганий тапчан' утворено теж суфіксальним способом, але суф. *-ин* указує на інший відтінок значення з негативним забарвленням. У словнику, окрім аналізованої лексеми, подано ще слово на позначення роду занять (професійне спрямування) *тапчанник* та прикметник *тапчанників* зі значенням 'належить майстру, який робить тапчани' (Грінченко, IV: 246).

У сучасній літературній мові *тапчан* – 'вид ліжка з дощок без спинок'; демінутив *тапчанчик*, зменшено-пестливе до *тапчан* (СУМ, X: 37). Воно є застарілим. Форма *топчан* збереглася також у російській літературній мові (Ожегов: 2017). Польське *tapczan* є назвою меблів для снання, демінутив *tapczanik* (SJP, IX: 45).

Лексема *тапчан* у словнику львівського мовлення ХХ ст. має значення 'тапчан, низький диван без спинки; тахта' (ЛЛ: 37). Лексему *топчан* зафіксовано в говірках Одещини зі значенням 'підставка під якийсь предмет, напр., під вулик' (СУГО: 84). Із часу запозичення до сьогодні лексема зберегла фонетичну форму, але її вживали на позначення різних видів меблів, близьких за своїм призначенням. Різнилися вони лише окремими деталями (наявністю спинки).

Синонімом до *тапчан* є лексема *лежак*. Вважають, що *лежак* зі значенням 'тапчан; горизонтальна частина димоходу, лежачий вулик' походить від дієслова *лежати*, що має праслов'янське коріння (ЕСУМ, III: 212). Етимологію слова *лежак* пов'язують із дієсловом *лежати* й інші дослідники; вони зазначають, що дієслово дало багато похідних у різних слов'янських мовах, які різняться лексичними значеннями (ЭССЯ, XIV: 159–165). М. Фасмер не розглядає цього слова.

Збереглася лексема *лежак* у лексиконі української мови ХІХ ст. Її фіксує в перекладному укра-

їнсько-німецькому словнику Є. Желехівський, але в перекладі німецькою *lagerholz* означає 'зберігання деревини', *lagerstock* – 'складський запас' (Желехівський, I: 400). Б. Грінченко також наводить цю лексему: *Лежак*. 1) *Горизонтальна частина димової труби на стелі*. 2) *можливо, хмиз*. *Волин. г.* 3) *лежачий вулик* (Грінченко, II: 352).

Сучасна українська мова фіксує досліджувану лексему зі збереженою фонетичною формою з багатьма лексичними значеннями, одне з них слугує для називання меблів: *Лежак*. Те саме, що тапчан. Ще одне значення *лежак* 'меблі для засмагання на пляжі' наводить СУМ (СУМ, IV: 469). Зазначено і новий відтінок значення з позначкою *спец.* Це свідчить про накладення нових відтінків значень на стару граматичну й фонетичну форми, що пов'язано з розвитком науково-технічного прогресу та різних сфер людського життя.

Отже, аналіз розглянутих лексем свідчить про паралельне функціонування кількох лексем для називання того самого поняття в системі меблів. Ми погоджуємося з думкою дослідників, які зазначають, що явище синонімії в групі назв меблів може бути пов'язане з паралельним уживанням питомих та запозичених слів в українській мові, «підбором одночасно кількох відповідників до запозиченої з іншої мови лексеми, збереженням застарілих назв меблевих реалій» (Муляр, 2012: 285). З. Франко, розглядаючи явище лексичної синонімії, говорить про те, що синонімічна пара утворюється тоді, коли до синонімічної групи входять два номени (Франко, 1983: 131). Покладаючись на цю думку, можемо стверджувати, що номени *тапчан* – *лежак* утворюють синонімічну пару і є абсолютними синонімами.

В українських говірках Одещини зафіксовано лексему *лижак/лижу́х*, але з іншим лексичним значенням – 'горизонтальна частина димоходу на горищі' (СУГО: 117); спорадично в західнополіських говірках слово *лежак* має значення 'лавка для спання біля печі' (Аркушин, I: 280).

Синонімом до *ліжко* є *розкладушка* зі значенням 'легке розкладне ліжко', позначене як розмовне. Дуже рідко засвідчене розмовне *розкладачка* (СУМ, VII: 702) з тим же значенням. Дослідниця назв меблів І. Муляр вибудувала синонімічний ряд *розкладачка (розкладайка) – дачка*. Припускає, що лексема *дачка* утворена шляхом усичення основи або шляхом метафоричного перенесення, бо їх «часто використовують на дачах» (Муляр, 2010: 287).

Поява різновиду меблів загалом і меблів для лежання зокрема тісно пов'язана з розвитком сус-

пільства та матеріальної культури. У матеріально-предметних речах відобразилися наслідки діяльності людини та проявилися її смаки, переваги (Муляр, 2017: 84). На мовному рівні це приводить до безперервного поповнення складу лексики тематичної групи назви хатніх меблів.

У лексико-семантичній групі назв меблів для лежання в певний період з'являється слово *диван* 'різновид м'яких меблів' (ССУМ, I: 658). Із семантикою 'килим' зафіксовано лексему *діван* у XIX ст. (Желехівський, I: 181). Номен *диван* було запозичено в українську мову через посередництво західноєвропейських мов: найімовірніше, від фр. *divan* 'канапа; (іст.) державна влада в Туреччині' чи від нім. *Diwan* 'канапа; (іст.) державна влада в Туреччині' (ЕСУМ, II: 65; Фасмер, I: 512-513). Турецька назва *divan* зі значенням 'збірка творів; найвища рада; суд', запозичена з перс. мови через арабську, у якій мала значення 'збірка віршів; суд; (іст.) державна рада; канцелярія для складання дипломатичних документів' (*divan* < *dīvān*), не поширена в українській мові (ЕСУМ, II: 65). І. Огієнко розглядає етимологію й семантику згаданої лексеми, вказує на її багатозначність. Автор зазначає, що *діван* виступає синонімом до м'яка *канапа, софа* і має перське походження (Іларіон, I: 334). Інші лексичні значення не стосуються назви меблів (дорадчий орган турецького султана та збірка одноримових віршів, які розміщені в азбучному порядку рим). Фонетична й граматична форми ідентичні в усіх випадках. Чеські етимологи подають схожі тлумачення лексичного значення та походження лексеми *divan*, який має відповідник *pohovka* (ESJP: 119).

В українських словниках П. Білецького-Носенка, Є. Тимченка, «Граматиці» О. Павловського не зафіксовано номена *диван*, що свідчить про використання протягом довгого часу диванів лише в оселях досить заможних родин. Це підтверджує думку про залежність функціонування того чи іншого виду меблів від статусу людини в суспільстві. Слово *диван* як синонім до *тапчан* зафіксоване в окремих словниках XIX ст.: сформовано синонімічний ряд *диван – канапа – тапчан*: *Диванъ = канапа, канапея*, здр. – *канапка* (без спинки) – *тапчан, тапчанина* (Уманець, I: 180). У словнику Б. Грінченка слово *диван* вжите лише на позначення турецької державної думи (Грінченко, I: 381).

Сучасна українська літературна мова зберегла лексему *диван*: *Диван*. *Рід великих м'яких меблів для сидіння і лежання* (СУМ, II: 270; ВТССУМ: 291). Розвиток дизайну сучасних меблів сприяв появі нових назв. Відбувається нашарування від-

тінків лексичних значень на початкове з уточненням певних функцій, які може виконувати той чи інший вид меблів. Наприклад, сучасний номен *диван-ліжко* утворений способом складання двох слів: *Диван з відкидною спинкою, що використовується як ліжко* (ВТССУМ: 291). Відбувається поєднання функцій двох видів меблів, схожих між собою за конструкцією, що привело на мовному ґрунті до утворення нового слова. Утворене воно способом, який не дуже поширений в українській мові. Лексема *диванчик* (СУМ, II: 270; ВТССУМ: 291) утворена від *диван* за допомогою зменшено-пестливого суфікса *-чик*. Дериват *диванний* також утворено суфіксальним способом (суф. *-н*) від слова *диван* (ВТССУМ: 291).

В окремих закарпатських говірках збережено фонетичний варіант *діван*, що відповідає українському *диван* (Сабадош: 65). Слово *диван* зі значенням 'вид великих м'яких меблів' спорадично зберегли західнополіські говірки (Аркушин, I: 131).

Російська мова також має лексему *диван* з подібним значенням до українського, вона поєднується з різними прикметниками, які вказують на призначення цього виду меблів або на матеріал виготовлення (Даль, I: 446; Ожегов: 389). За допомогою прикметників розширюється і деталізується лексичне значення лексеми *диван*.

Сучасна українська мова містить лексему *кушетка*, яка є синонімом до *диван*: **Кушетка**. *Невеличкий диван з узголів'ям, але без спинки* (СУМ, IV: 425; ВТССУМ: 600). Досліджуючи етимологію цього слова, лінгвісти дійшли висновку, що воно є запозиченням із фр. *couchette* зі значенням 'ліжечко, постілька; кушетка', що, своєю чергою, є зменшеною формою від *couche* 'ложе, постіль', яке походить від дієслова *coucher* 'лежати' (ЕСУМ, III: 170). Відзначене в українських джерелах з XIX ст. (Желехівський, I: 394). Дехто з дослідників подає як синоніми російське *кушетка* і українське *канапка*, *канапея* (Уманець, II: 63).

На позначення виду меблів слово *кушетка* зберіглося і в російській мові (Даль, II: 233; Ожегов: 778).

Синонімом до *кушетка* є лексема *козетка* зі значенням 'невелика кушетка', яка належить до застарілої лексики в сучасній українській мові, російській – *козетка*, білоруській – *казётка*. Етимологи вважають його запозиченням із пол. мови: *kozetka* < *causette/causeuse*. Вони зазначають, що польське *kozetka* 'невелика кушетка (ст.), дружня бесіда' та рідше *kozeta* 'козетка' могли виникнути внаслідок змішування споріднених

форм із французької – *causette* 'дружня бесіда' та *causeuse* 'невелика кушетка на дві особи; бесідниця; балакуха', які є дериватами від дієслова *causer* 'розмовляти, балакати' (ЕСУМ, II: 498). М. Фасмер досить лаконічно подає етимологію цього слова, вказуючи на його французьке коріння (Фасмер, II: 278).

У сучасному мовленні слово вийшло з повсякденного вжитку.

Фонетичну форму *козетка* фіксують у перекладних словниках XX ст., синонімом до нього в українській мові є лексема *канапка* (РУС-1924, II: 752). Абсолютним синонімом до *кушетка* є також слово *отоманка/отаманка* (ССинУМ, I: 658).

Сучасні українські говірки не зберегли слова *козетка*.

Синонімом до *диван* і *козетка* виступає лексема *канапа*. Слово *канапа*, як і попередні лексеми, є пізнішим запозиченням в українській мові. Дослідники схиляються до думки про те, що він потрапив у деякі слов'янські мови з французької через посередництво польської. Французьке *canapé* 'диван' походить від слат. *canapeum* 'диван', яке пов'язане з лат. *cōpnrēum, cōpnrium* 'густа сітка; заслона від комарів; ліжко з такою заслоною', а воно може мати грецьке коріння, але далі його етимологію простежити складно (ЕСУМ, II: 361). В інших слов'янських мовах ця лексема має різні фонетичні форми, але з таким же лексичним значенням: р., болг. *канapé*, бр. *канапа*, ч. *канаре*, схв. *канáпе*, слвц. *канарé* (ЕСУМ, II: 361). Фонетичний варіант [канáпе] як 'різновид м'яких меблів' фіксує М. Фасмер, покликаючись на саме таку форму цієї лексеми в певних джерелах (Фасмер, II: 177).

В українській мові кінця XIX ст. воно вже було представлено, про що свідчать записи в деяких словниках: *Канапа*, *Санарее* (Желехівський, II: 332); *Канапе* = *канапея*, *канапка* (Уманець, II: 6). Зафіксовано також паралельні форми *канапа/канапка/канапея*, які вживали з тим самим значенням. Варто зазначити, що надалі в мові XX ст. лексема зберегла дві форми, такі як *канапа* й *канапка*: *Канапа*. *Диван*. *Сидів о. Хведір Чепурковський на канапі в своїй світлиці*. Левиц. I. 131. Ум. *Канапка*; ще один демінутив *канапчик* як синонім до *диван* відзначено у цьому словнику (Грінченко, II: 214).

У сучасній українській мові зафіксовано ряд лексем: *канапа* → *канапка* → *канапочка*, де друге є похідним від *канапа*, а третє утворилося від *канапка*, це деривати зі зменшено-пестливими суфіксами *-к-* та *-очк-*.

Українському *канапа* відповідає російське *канáпе* (УРС-1924, II: 691; Даль). Білоруська мова

має складне утворення *канапа-ложак* зі значенням ‘диван-ліжко’ чи ‘канапа-ліжко’ (БУС: 190).

В окремих південно-західних говірках української мови, зокрема лемківських, лексему *канапка* зафіксовано зі значенням ‘маленька скибка хліба чи булки з оселедцем, ковбасою, шинкою, намазана масляно-сирною пастою’ (Турчин: 135). У мові львів’ян зафіксовано обидва варіанти *канапа* і *канапка* на позначення назви меблів для лежання. Однак лексему *канапка* вживають на позначення кулінарного терміна: *Бутерброд*. У кулінарії *канапка* є назвою різних видів бутербродів за розміром та призначенням (закуска або для перекусу). Синонімом до *канапа* є *канцалапа*, а до *канапка* як назви бутерброда – *накладанець* (ЛЛ: 358–359). На Одещині є *канапка*, в західнополіських говірках *канапа* побутує зі значенням ‘дерев’яна лава зі спинкою, призначена для сидіння’ (СУГО: 91, Аркушин, І: 207).

Синонімом до *канапа* в українській мові з ХІХ ст. є лексема *софа*, це запозичення, як і значна частина назв меблів, що могло потрапити в українську мову через західноєвропейські мови, найімовірніше, через французьку (2: 135). Наявність порівнюємо у фр. *sofa* ‘софа, диван’, іт. *sofá* ‘диван, кушетка’, нім. *sofa* ‘диван, кушетка, софа’, англ. *sofa* ‘диван’ У західноєвропейські мови це слово потрапило через посередництво турецької мови (тур. *sofa* < ар. *şuffa, şuffah, şufatr*) (ЕСУМ, V: 360–361). У різних фонетичних варіантах воно присутнє у р. *sofá*, бр. *sařá*, пол. ч. вл. *sofa*, болг. *sořa*, схв. *sořa*, слн. *zofa*. В українській мові може мати подвійний наголос (на першому або другому складі) (ЕСУМ, V: 360-361). І. Огієнко фіксує лексему *sořá* з наголосом на другому складі як синонім до *канапа*, вказує на його турецьке коріння (Іларіон, IV: 295). М. Фасмер припускає турецьке походження слова *sořá*, яке потрапило до нас через французьку мову (Фасмер, III: 729). Українська мова послуговується лексемою *sořá* до наших днів, хоч не так активно, як словом *диван*. Ми віднайшли тлумачення *Sořá* = *канапа, канапка* (Уманець, IV: 67), яке, на нашу думку, може свідчити про те, що в українській мові кінця

ХІХ ст. для позначення різновиду *дивана* вживали лексему *канапа*. Є. Желехівський подає лексему *sořa* на позначення виду меблів з наголосом на першому складі (Желехівський, II: 898). У сучасній українській мові в слові *sořá* наголос перейшов на останній склад: ‘М’який широкий диван з поручнями і низькою спинкою’ (СУМ, IX: 473); має демінутив *sořka*, утворений традиційним для української мови суфіксальним способом (суф. -ка). Більш розлоге тлумачення лексичного значення слова *sořá* подано в іншому джерелі: *Софа* 1. *В європейських країнах – м’який широкий диван з поручнями і низькою спинкою*. 2. *У країнах Близького й Середнього Сходу – низьке ложе, вкрите килимами* (ВТСУМ: 1359). Наведені тлумачення ще раз підтверджують думку про малу затребуваність в українському суспільстві такого виду меблів, як *sořá*, відповідно, відображення його назви в українському лексиконі.

У львівському діалектному мовленні на позначення *дивану* вживають слово *sořa* (ЛЛ: 726) з наголосом на першому складі, на відміну від літературної мови, в інших діалектних словниках ми не віднайшли досліджуваної лексеми.

Синонімічний ряд до лексеми *диван* продовжує слово *тахта*. Етимологи відносять його до запозичень із тюркських мов, у які воно зайшло з перської (тур. *tahta* ‘дошка, дощаний’, кирг. тат. *takta* ‘дошка’, алт. телеут. шор. чаг. *takta* ‘дошка’ < перс. *tahta*) (ЕСУМ, V: 529). У сучасній українській мові має значення ‘широкий диван без спинки’ (ЕСУМ, V: 529) або ‘широкий низький диван без спинки’ (СУМ, X: 44). Зберіглася лексема в окремих слов’янських мовах: р. бр. *tahta*, болг. *tahta* (ЕСУМ, V: 529; Ожегов: 1984) зі значенням ‘широкий низький диван без спинки’.

Висновки. Таким чином, проаналізована ЛСПГ має чітку структуру завдяки синонімічним зв’язкам між окремими словами. Частина слів праслов’янського походження використовується у сучасній українській мові. Серед запозичених назв меблів різна кількість мовних одиниць засвідчена в сучасній українській мові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Муляр І. Іншомовні запозичення в меблевій термінології. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2012. № 733. С. 134–138.
- Муляр І. Лексико-семантичні особливості назв меблів житлового приміщення. *Актуальні проблеми слов’янської філології*. 2010. Вип. XXIII. Ч. 4. С. 284–293.
- Муляр І. Інтер’єр житлового приміщення як предметно-знакова система мовно-культурного змісту. *Лінгвістика. Лінгвокультурологія: збірник наукових праць / редкол.: Ю. Шепель (відп. ред.) та ін.* Дніпро: Акцент ПП, 2017. Т. 11. С. 80–86.
- Попова І. Традиції та сучасність у розвитку меблів-трансформерів. *Традиції та новітні технології у розвитку сучасного мистецтва*. 2015. Вип. 1. С. 126–129.

5. Резніченко Ю. Зіставне дослідження ЛСГ «меблі»: семантико-етимологічний аспект (на матеріалі словацької й української мов). URL: <http://sites.znu.edu.ua/conf-slovyanska-filologia/1562.ukr.html>.

6. Франко З. Лексична синонімія. *Фонетична, морфологічна і лексична система українських говорів*. Київ : Наукова думка, 1983. С. 127–163.

7. Шпітько І. Назви меблів для відпочинку в сучасній словацькій мові. *Вісник Дніпропетровського університету. Мовознавство*. 2014. № 11. Вип. 20 (1). С. 177–183.

СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ

Аркушин – Аркушин Г. Словник західнополіських говірок : у 2 т. Луцьк : РВВ «Вежа», 2000. Т. 1 : А–Н, 2000. 353 с. Т. 2 : О–Я, 2000. 456 с.

Б-Н – Білецький-Носенко П. Словник української мови / підгот. до вид. В. Німчук. Київ : Наукова думка, 1966. 421 с.

БУС – Півторак Г., Скопненко О. Білорусько-український словник. Київ : Довіра, 2006. 725 с.

ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2002. 1440 с.

Грінченко – Словник української мови : в 4 т. / за ред. Б. Грінченка. Київ : Лексикон, 1996.

Даль – Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. Москва : Русский язык, 1978–1980. Т. 1–4.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : в 7 т. Київ : Наукова думка, 1982–2012. Т. 1–6.

Желехівський – Желехівський Є., Недільський С. Малорусько-німецький словник. Львів, 1886. Т. 1 : А–О. 590 с. Т. 2 : П–Я. 632 с.

Ларіон – Етимологічно-семантичний словник української мови – Etymological and semantic dictionary of the Ukrainian language : у 4 т. / Митрополит Ларіон ; ред. і доп. М. Ласло-Куцюк. Вінніпег : Волинь, 1979–1994 ; Інститут дослідів Волині. Ч. 39. Т. 1 : А–Д / ред. Ю. Мулик-Луцик, 1979. 365 с. Т. 2 : Е–Л / ред. Ю. Мулик-Луцик. 1982. 399 с. Т. 3 : М–О / ред. Ю. Мулик-Луцик. 1988. 415 с. Т. 4 : П–Я / ред. Ю. Мулик-Луцик. 1994. 557 с.

ЛЛ – Хобзей Н. та ін. Лексикон львівський: поважно і на жарт. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2015. 895 с.

Ожегов – Ожегов С., Шведова Н. Толковый словарь русского языка. 4-е изд., доп. Москва : Азбуковник, 1997. 944 с.

Онишкевич – Онишкевич М. Словник бойківських говірок : у 2 ч. Київ : Наукова думка, 1984. Ч. 1 : А–Н. 1984. 494 с. Ч. 2 : О–Я. 1984. 514 с.

РУС-1924 – Російсько-український словник : в 4 т. / за ред. А. Кримського. URL: https://r2u.org.ua/html/krym_details.html.

Сабадош – Сабадош І. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. Ужгород : Ліра, 2008. 480 с.

ССУМ – Словник староукраїнської мови XIV – XV ст. : у 2 т. Київ : Наукова думка, 1977–1978. Т. 1–2.

СУГО – Бондар О. Словник українських говорів Одещини. Одеса : ОНУ імені І. Мечникова, 2011. 222 с.

СУМ – Словник української мови : в 11 т. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 1–11.

СУМ XVI – XVII – Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1994–2017. Вип. 1–17.

ТМ – Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV – XVIII ст. : у 2 кн. / підг. вид. В. Німчук, Г. Лиса. Київ ; Нью-Йорк, 2002.

Турчин – Турчин Є. Словник села Тилич на Лемківщині. Львів : Українська академія друкарства, 2011. 384 с.

Уманець – Уманець М., Спілка А. Словар російсько-український. Львів, 1893–1894. Т. 1–2.

УРС – Українсько-російський словник : у 6 т. / гол. ред. І.М. Кириченко. Київ : вид-во АН УРСР, 1953–1963.

Фасмер – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / пер. с нем. и доп. О. Трубачева. Москва : Прогресс, 1964–1973. Т. 1–4.

ЭССЯ – Этимологический словарь славянских языков / под ред. О. Трубачева. Москва : Наука, 1974–2014. Вып. 1–39.

ESJP – Machek V. Etimologický slovník jazyka českého. Praha : ČSAV, 1968. 866 s.

REFERENCES

1. Mulyar I. Inshomovna zapozychennia v meblevii terminolexici. *Visnyk Nacionalnogo un-tu Lvivska politehnika [Foreign language borrowings in furniture terminology. Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Series "Problems of Ukrainian terminology"]*, 2012. № 733. Pp. 134–138 [in Ukrainian].

2. Mulyar I. Lexyko-semantychni osoblyvosti nzv mebliv zhytlovogo prymishchennia. *Aktualni problemy slovianskoi filologii [Lexical and semantic features of the names of living room furniture. Actual problems of Slavic philology]*, 2010. Issue XXIII. Part 4. Pp. 284–293 [in Ukrainian].

3. Mulyar I. Interior zhytlovogo prymishchennia yak predmetno-znakova systema movno-kulturnogo zmistu. *Lingvistyka. Ligvokulturologiya. [Interior of a living space as a subject-sign system of linguistic and cultural content. Linguistics. Linguo-culturology: Coll. of scientific papers] / editorship: Yu. Shepel (editor-in-chief) and others. Dnipro: Accent PE, 2017. Vol. 11. Pp. 80–86 [in Ukrainian].*

4. Popova I. Tradytsii ta suchasnist u rozvytku mebliv-transformeriv. *Tradytsii ta novitni tekhnologii u rozvytku suchasного mystetstva. [Traditions and modernity in the development of furniture-transformers. Traditions and the latest technologies in the development of contemporary art]*, 2015. Vol. 1. Pp. 126–129 [in Ukrainian].

5. Reznichenko Yu. Zistavne doslidzhennia LSG “mebli”: semantyko-etymologichnyi aspekt (na materialy slovatskoi i ukrainskoi mov) [Comparative study of lexical-semantic group “furniture”: semantic and etymological aspect (on the material of Slovak and Ukrainian languages)]. URL: <http://sites.znu.edu.ua/conf-slovyanska-filologia/1562.ukr.html> [in Ukrainian].
6. Franko Z. Lexichna cynonimia. Fonetychna, morfologichna i leksychna systema ukrainskykh govovoriv [Lexical synonyms. Phonetic, morphological and lexical system of Ukrainian dialects.] Kyiv: Scientific opinion, 1983. Pp. 127–163 [in Ukrainian].
7. Shpitko I. Nazvy mebliv dlya vidpochynku v suchasniy slovatskiy movi. [Names of furniture for recreation in the modern Slovak language]. *Bulletin of Dnipropetrovsk University. Linguistics*, 2014. № 11. Issue 20 (1). Pp. 177–183 [in Ukrainian].

LIST OF ILLUSTRATIVE SOURCES

- Arkushyn** – Arkushyn G. Slovyk zakhidnopoliskyi govirok u dvokh tomakh [Dictionary of West Polesia dialects in 2 volumes] Lutsk: Editorial and Publishing Department “Tower” of Lesya Ukrainka Volyn National University, 2000. Vol. 1. A–N, 2000. 353 p., Vol. 2. O–Ya, 200. 456 p. [in Ukrainian].
- B-N** – Biletsky-Nosenko P. Dictionary of the Ukrainian language / prepared for publishing: V. Nimchuk. Kyiv: Naukova Dumka, 1966. 421 p. [in Ukrainian].
- BUD** – Belarusian-Ukrainian dictionary / Pivtorak G., Skopnenko O. Kyiv: Dovira, 2006. 725 p. [in Ukrainian].
- VTSSUM** – Velykyi tлумachnyi slovyk suchasnoi ukrainskoi movy [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language] / compiled and edited by W. Busel. Kyiv ; Irpin: Perun, 2002. 1440 p. [in Ukrainian].
- Grinchenko** – Dictionary of the Ukrainian language: In 4 vols. / ed. by B. Grinchenko. Kyiv: Lexycon, 1996 [in Ukrainian].
- Dal** – Dal V.I. Explanatory dictionary of the living Great Russian language. Moscow: Russian language, 1978–1980. vol. 1–4 [in Russian].
- ESUM** – Etymologichnyi slovyk ukrainskoi movy: v 7 tomakh [Etymological Dictionary of the Ukrainian Language: in 7 vols.] Kyiv: Naukova Dumka, 1982–2012. Vol. 1–6 [in Ukrainian].
- Zhelekhivskiy** – Zhelekhivskiy Ye., Nedilsky S. Malorussian-German dictionary. Lviv, 1886. Vol. 1: A–O, 590 p.; T. 2: P–Ya, 632 p. [in Ukrainian].
- Hilarion** – Etymological and semantic dictionary of the Ukrainian language: in 4 vols / Metropolitan Hilarion; edited and updated by M. Laszlo-Kutsiuk. – Winnipeg: Volyn, 1979–1994. Volyn Research Institute; Part 39. Volume 1: A–D / edited by Yu. O. Mulik-Lutsik, 1979. 365 p.; Vol. 2: E–L / edited by Yu. Mulik-Lutsik, 1982. 399 p.; Vol. 3: M–O / edited by Yu. Mulik-Lutsik, 1988. 415 p.; volume 4: P–Ya / edited by Yu. Mulik-Lutsyk. 1994. 557 p. [in Ukrainian].
- LL** – Lexicon of Lviv: seriously and jokingly / Natalia Hobzey and others. Lviv: Inst. of Ukrainian Studies named after I. Kryp'yakevych of NSA of Ukraine, 2015. 895 p. [in Ukrainian].
- Ozhegov** – Ozhegov S., Shvedova N. Explanatory dictionary of the Russian language. 4th ed., Moscow: Azbukovnik, 1997. 944 p. [in Russian].
- Onyshkevych** – Onyshkevych M. Dictionary of Boyko dialects: in 2 parts. Kyiv: Naukova Dumka, 1984. Part 1. A–N, 1984. 494 p. Part 2. O–Ya, 1984. 514 p. [in Ukrainian].
- RUS-1924** – Russian-Ukrainian dictionary: In 4 volumes / ed. A. Krymskiy. URL: https://r2u.org.ua/html/krym_details.html [in Ukrainian].
- Sabadosh** – Sabadosh I. Dictionary of the Transcarpathian dialect of the village of Sokyrnytsia, Khust district. Uzhgorod: Lira, 2008. 480 p. [in Ukrainian].
- SSUM** – Slovyk staroukrainskoi movy [Dictionary of the Old Ukrainian language of the XIV – XV centuries]: In 2 volumes. Kyiv: Naukova Dumka, 1977–1978. Vol. 1–2. [in Ukrainian].
- SUGO** – Slovyk Ukrainskykh govovoriv Odeshchyny [Dictionary of Ukrainian dialects of Odessa region] / O. Bondar. Odessa: Odesa national university named after I. Mechnykov, 2011. 222 p. [in Ukrainian].
- SUM** – Slovyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vols.] Kyiv: Naukova Dumka, 1970–1980. Vol. 1–11 [in Ukrainian].
- SUM XVI – XVII** – Slovyk ukrainskoi movy XVI – pershoi polovyny XVII st. [Dictionary of the Ukrainian language XVI - first half of the XVII century]. Lviv: Institute of Ukrainian Studies. I. Kryp'yakevych of the National Academy of Sciences of Ukraine. 1994–2017. Vol. 1–17 [in Ukrainian].
- TM** – Tymchenko Ye. Materialy do slovyka pysemnoi ta knyzhnoi movy XV – XVIII st.: u 2 knygakh [Materials for the dictionary of written and book Ukrainian language XV – XVIII centuries.: in 2 books.] / compiled and edited by V. Nimchuk, G. Fox. Kyiv ; New York, 2002 [in Ukrainian].
- Turchyn** – Turchyn Ye. Slovyk sela Tylych na Lemkivshchyni [Dictionary of the village of Tylych in the Lemkiv region]. Lviv: Ukrainian Academy of Printing, 2011. 384 p. [in Ukrainian].
- Umanets** – Umanets M., Spilka A. Russian-Ukrainian dictionary. Lviv, 1893–1894. Vol. 1–2 [in Ukrainian].
- URD** – Ukrainian-Russian dictionary: in 6 vols / editor-in-chief I. Kyrychenko. Kyiv: Publishing House of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, 1953–1963 [in Ukrainian].
- Fasmer** – Fasmer M. Etimologicheskyy slovar russkogo yazyka [Etymological dictionary of the Russian language] / trans. from German and updated by O. Trubachev. Moscow: Progress, 1964–1973. T. 1–4 [in Russian].
- ESSYA** – Etimologicheskyy slovar slavianskikh yazykov [Etymological Dictionary of Slavic Languages] / ed. O. Trubachev. Moscow: Nauka, 1974–2014. Issue 1–39. [in Russian].
- ESJP** – Machek V. Etimologický slovník jazyka českého / V. Machek. Praha: ČSAV, 1968. 866 s. [in Czech].